

Çocuk Edebiyatı

TRK 102- 14. Hafta

Giriş

- Yetişkinler için üretilen edebiyat ürünlerinden farklı olarak çocuk edebiyatı hedef kitle olarak amaçları, ölçütleri, eğilimi, estetiği, rehberliği, aktarıcılığı ve çağdaşlığı ile çocukluk çağında bulunan bireyleri belirler. Ayrıca dil eğitimi ve öğretimi sürecinin en temel kaynaklarını oluşturur. Dolayısıyla çocuk edebiyatı metinlerinin okul öncesi, sınıf ve Türkçe öğretmenleri tarafından tanınması ve amaçlı yönde kullanılması önemlidir.
- Bireyin ana dilini edinme ve geliştirme süreci doğrudan doğruya o dilin edebiyatı ile bağlantılıdır. Bu sebeple Türkçe öğretiminin niteliği, çocuk edebiyatından faydalanma düzeyiyle ilişkilidir. Dil öğretiminde, temel dil becerilerini meydana getiren dinleme, konuşma, okuma ve yazma bunun yanında dil bilgisi öğretimi süreçlerinde, edebiyat ürünlerinden yararlanır.
- Bu bölümde ilk olarak çocuk kavramı kısaca incelenecek, Batıda ve ülkemizde çocuk kavramı üzerinde durulacaktır. Sonrasında edebiyat ve çocuk edebiyatı arasındaki farklar tespit edilecek, çocuk edebiyatının sınırları üzerinde durulacaktır. Dünyada ve ülkemizde çocuk edebiyatının gelişim sürecinden söz edilecektir. Son olarak masal türünden söz edilecektir.

Çocuk, Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı

- Toplumumuzda çocuğa yönelik anlayışın değişmesi Tanzimat'la başlayan hızlı değişimle yakından ilgilidir. Bu dönemde, gerek tercüme yoluyla Batı'daki gelişmelerin yakından izlenmesi, gerekse eğitim için Avrupa ülkelerine gönderilen aydınların oradaki uygulamaları görüp ülkemize getirmeye çalışmaları ülkemiz aydınlarının çocuğa bakış açısını değiştirmiştir. Toplumumuzdaki çocuk algısının Batılılaşma hareketiyle paralel bir çizgide ilerlediği görülmektedir. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma sürecinde çocuk terbiyesinin ayrı bir alan olduğunun ve uzmanlık gerektirdiğinin farkına varılır.
- Gelişim sürecindeki çocuğun anlama ve kavrama düzeyini dikkate alarak duygu ve düşünce dünyasına seslenen edebiyata çocuklar için edebiyat ya da çocuk edebiyatı denir. Bu edebiyatın öncelikli hedef kitlesi 2- 15 yaş aralığındaki çocuklardır.

Çocuk edebiyatı, geniş bir bakış açısıyla temel kaynağı çocuk ve çocukluk olan; çocuğun algı, ilgi, dikkat, duygu, düşünce ve hayal dünyasına uygun; çocuk bakışını ve çocuk gerçekliğini yansıtan; ölçüde, dilde, düşüncede ve tiplerde çocuğa göre içeriği yalın biçimde ve içtenlikle gerçekleştiren; çocuğa okuma alışkanlığı kazandırması yanında, sanatsal ve estetik yönden gelişmesine katkı sağlayan, çocuğu duyarlı biçimde yetişkinliğe hazırlayan bir geçiş dönemi edebiyatı olarak tanımlanmaktadır.

- Çocuk edebiyatı, yetişkinler için üretilen edebiyat ürünleri gibi öncelikle edebiyattır. Ne var ki hedef kitlesi öteki grup edebiyatlarından çok daha farklı ve özel olduğundan özel bir ilgiye ve titizliğe de gereksinim duyar. Başka bir deyişle yetişkin edebiyatı kitaplarında nasıl bir nitelik sorunu varsa aynı sorun çocuk kitapları için de vardır. Yani her kitabın edebiyat ve sanat değeri aynı değildir. Her edebiyat metni gibi çocuk edebiyatı metinleri de kendi edebiyat niteliğinden ödün vermemelidir.
- Çocuk kitaplarında kullanılan dil ve işlenen konular hitap etmek istenen yaş grubunun seviyesine göre belirlenmelidir. Çocuk kitapları her yaştan okurun ilgisini çekebilir, her yaştan okur tarafından okunabilir.

Edebiyat yapıtı oluşturmak başlı başına iddialı ve güç bir uğraştır. Çocuklar için yazmak ise yetişkinden farklı ve apayrı özellikleri olan bir kitleye yazmak demektir, bu da hiç kolay değildir. Çünkü hem o kitlenin gerçekliğini çok iyi bilmek, anlamak gerekiyor hem de yazılan metin ile kitlenin dikkatini çekmek, onu sıkmadan belli bir kurgu içinde düşündürmek, eğlendirmek gerekiyor. Bütün bunlardan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Çocuk edebiyatı, bir edebiyat türüdür; çocuk gerçekliği, çocuğa görelilik ve çocuk bakış açısı ilkeleri göz önüne alınarak yapılmalıdır.

- Çocuk kitaplarının çocuklar tarafından sevilmesi, dinlenmesi ve okunması yani işlevini yerine getirebilmesi için nitelikli özelliklere sahip olması gerekir. Uygun özellikler taşıyan kitaplar çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyerek çocuk üzerinde olumlu etkiler sağlar. Çocuk kitaplarının biçim olarak Boyut, Kâğıt, Kapak, Cilt, Sayfa Düzeni, Harfler ve Resim bakımından; içerik olarak ise Konu, İzlek (Tema), Plan, İleti, Kahraman, Dil ve Anlatım bakımından çocuğun yaşına, zevkine, gelişim düzeyine uygun olması gerekir.

Batı'da Çocuk Edebiyatının Gelişimi

Modern anlamda çocuk edebiyatı Batı'da 18. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Daha önceki dönemlerde çocuk edebiyatının varlığından söz edilmezken var olan bu boşluk önce genel edebiyat dizgesindeki “çocuğa göre”leştirilebilecek metinlerden yararlanılarak doldurulmaya çalışılmıştır. Sonraki dönemlerde ise çocuk edebiyatının oluşumu sağlanmıştır.

- Çocuk edebiyatı Batı'da bir ihtiyacın sonucu ortaya çıkmıştır. Endüstrileşme, üretim ilişkilerindeki değişiklikler, aile içi görev farklılıkları, burjuva sınıfının oluşması ve eğitim sistemindeki değişiklikler çocuk edebiyatının varlığını gerekli kılmıştır.
- Çocuk edebiyatı 20. yüzyılda çocuk psikolojisinin gelişmesiyle birlikte önem kazanmıştır. Yazılı çocuk edebiyatının başlangıcı 1697'de Fransa'da Charles Perrault'un ilk kez çocuklar için 8 masal derleyip yayımlamasına kadar gider. Daha sonraki yüzyıllarda çeşitli ülkelerde çocuk kitabı yazan yazarlar çıkmıştır. Bu tür eserlerde sadece ahlak ve didaktik eğitim anlayışı hâkim olmuş; çocukluk devresi çabuk geçilerek bir an önce ekonomiye katkı sağlanması gereken bir dönem olarak görüldüğünden çocuk edebiyatı önemsenmemiştir.

Gutenberg'in matbaayı icadıyla başlayan "Aydınlanma Çağı" ile beraber her alanda olduğu gibi çocuk edebiyatı sahasında da bir gelişim görülmüştür. Öncelikle Almanya ve Hollanda'da gücünü gösteren matbaa, çocuklar için kitaplar basılmasında da etkili olmuştur. Ezop Masalları buna örnek teşkil edenlerin başında gelir.

- Orta Çağ'da daha çok kilisenin çocuk eğitimde baskın rol oynaması sebebiyle, kutsal kitap ve kutsal kitapta yer alan dinî öykülerin öğretilmesi eğitim ilkesi olarak kabul ediliyordu. Bu eğitim Hümanizm akımının gelişmesi ile birlikte 17 yüzyılın ortalarına kadar etkisini sürdürür.
- 1637'de Johann Amos Comenius (1592- 1670) tarafından yayımlanan Orbis Pictus (Resimlerle Dünya), ilk resimli çocuk kitabıdır. Aslında çocuklar için yazılmamış fakat sonraki dönemlerde çocuklara mâl edilen Fransız yazar La Fontaine'nin (1621- 1695) ünlü fablları bu döneme örnek teşkil eder. Ezop masallarını Fransız şiirine uyarlayan ve yazdığı hayvan masallarıyla ün kazanan La Fontaine yanında felsefî bir özellik gösteren ve eski Yunan mitolojisinden ilham alarak hazırlanan Telemak adlı eserin yazarı Fenelon'dan da söz etmek gerekir.

- Bu sıralarda peri masallarıyla çocukların beğenisini kazanan Charles Perrault Fransa'da 14. Lui döneminde çocuk kitaplarının babası olarak anılmaktaydı. 1697 yılında halk ağzında dolaşan masalları toplayıp, kısaltarak çocuklar için basmıştı. Bunların içinde "Kül Kedisi", "Parmak Çocuk", "Mavi Kuş", "Kırmızı Başlıklı Kız", "Çizmeli Kedi", Uyuyan Güzel" gibi eserler vardı. Böylece ilk kez Fransız çocukların kendilerine ait kitapları olmuştu.
- Her ne kadar ortaya konulan çalışmalar matbaanın icadıyla hız kazanmış olsa da bu hız sadece eserlerin basımıyla alakalı bir durumdu. Eserlerin basımındaki ilerleme ile kaliteli ürün çeşitliliği konusunda beklenen verim çok da karşılanamamıştı.
- Bağımsız bir çocuk edebiyatı hareketinin başlaması ve gelişmesi doğrultusunda ilk bilinçli girişimlere sahne olan ülke İngiltere'dir. 17. yüzyıl İngiltere'sinde çocukların ders dışındaki okuma gereksinimlerini karşılamak üzere eski çağlara ait efsaneler, Orta Çağ'ın ünlü öyküleri ve peri masalları dört formayı geçmeyecek biçimde yayımlanır.
- 15. yüzyılda İngiliz matbaacı «Caxton» ilk defa büyükler için küçük cep masalları basmıştır. Heyecan ve macera içeren bu kitapları İngiliz toplumunun halk tabakası okumaktaydı.
- 18. yüzyıla gelinceye kadar İngiltere'de aşırı dinci bir akım olan Quakerizm vardı. Bu akım çocukların son derece sıkı bir disiplinle yetişmesini savunuyordu. Çocuklar için hazırlanmış kitaplar daha çok İncil'den kaynaklanan kitaplardı ve hikayelerin sonu hep ölümle bitiyordu.
- Bu çocuk kitapları çocuklara aşırı derecede karamsarlık aşıliyordu.

- Modern anlamda 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan çocuk edebiyatı 19. yüzyılda önemli gelişme göstermiş ve bu yüzyıl, günümüzde klasikler diye adlandırdığımız çocuk ve gençlik kitaplarının yazıldığı dönem olmuştur.
- 19. yüzyılda çocuk ve gençlik edebiyatı, saygın bir edebiyat alanı olarak gelişme göstermesinin yanında, ideolojik ve dinsel yönelimlerin de ilgi alanı olmuştur. Kendi ideolojilerine uygun insan tipini yaratmak için bu alandan yararlanma yoluna giden söz konusu yönelimler, 20. yüzyılın ortalarına kadar etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Bu eğilimlerin en dikkat çekici yanı ise aşırı öğretici (didaktik) kitapların burada kendine yer bulmuş olmasıdır.
- 18. yüzyılda ünlü İngiliz yazarı/ matbaacısı ve kitapçısı olan John Newbery (1713-1767), çocukların ilgisini çeken Ana Kaz adlı bir dizi kitapla dünya çocuk edebiyatına önemli katkı sağlar. Rousseau'nun (1712-1778) erdem ve dürüstlük üzerine başlattığı ve çocukların her türlü niteliklerle donatılarak yetiştirilmesinin önemini vurguladığı eserleri 19. yüzyılın bazı yazarlarında kendini göstermiştir.

- 17. yüzyılda Daniel Defoe'nin (1659?- 1731) yayımladığı Robinson Cruose ve Jonathan Swift'in (1667- 1747) yazdığı Gulliver'in Gezileri adlı eserler 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında Rousseau'nun fikirlerinin işler hâle gelmesinde kullanılmıştır.
- J.J. Rousseau'nun toplum-bilimdeki çalışmaları ve fikirleri çocuk edebiyatı sahasına uyarlanmak istenmiş ama maalesef bu da ünlü düşünürün fikirlerinin yanlış yorumlanması sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Onun eğitim anlayışı natüralist, özgürlükçü ve özgürlükte bir anlam bulduğunu düşündüğü yurttaşlık bilincinin sağlanması yönünde bir eğitimidir.
- 2. Dünya Savaşının ardından eğitim ve edebiyat sistemi sorgulanmış, sonuçta çocuk gerçekliğine ve eşitliğine dayanan bir edebiyat anlayışının geliştirilmesinin daha doğru olacağına karar verilmiştir. Özellikle Batı çocuk edebiyatı kadın-erkek eşitliğinin öne çıktığı, çocuğu kendi gerçekliği içinde bir yere koyan bir anlayışla yeniden yapılandırılmıştır.
- Özetle Batı'da sözünü edebileceğimiz ilk dönem eserleri çocukları hedef kitle tayin ederek yazılmamıştır. Robinson Cruose yetişkinlerin anlayabileceği ahlaki öğretileri olan bir metindir. La Fontaine'nin masallarının aslında çocuklarla yakından uzağa ilgisi yoktur. Bu masallar, aristokratlar, burjuva sınıfı ve köylüler arasındaki adaletsiz ilişkilerin eleştirisidir. Gulliver'in Seyahatleri de aslında çocuk kitabı değildir. Bu eser insan doğasının tüm sakatlığını belirtmek ve toplumun temelindeki tüm kurumları alaya almak için yazılmıştır. Alice Harikalar Diyarında da bir sosyal-siyasi eleştiri metnidir ve bu eleştirilerin büyük bir kısmı kraliçeye, aristokrasiye, yönetime ve hukuk sistemine yöneltilmiştir. Sonuç olarak Batı edebiyatının önde gelen eserleri, zamanla çocukların dünyasına dâhil olmuştur.

Türkiye’de Çocuk Edebiyatının Gelişimi

Ülkemizde çocuklarla ilgili ilk verimler sözlü halk edebiyatı ürünleridir. Tüm dünyada olduğu gibi bizde de çocuklar; uzun süre tekerleme, bilmece, masal ve efsane gibi ortak halk edebiyatı ürünlerinden beslenmişlerdir. Ninniler, tekerlemeler, bilmeceler, destanlar, efsaneler, Köroğlu ve Battal Gazi gibi halk edebiyatı verimleriyle Karagöz, meddah, ortaoyunu gibi geleneksel Türk tiyatrosu örneklerinin içinde bulundukları yaş, gelişim ve sosyo-ekonomik çevreye göre çocukların bu anlamdaki ihtiyaçları için kullanıldığı bilinmektedir. Bu nokta önemlidir. Çünkü yukarıda sayılan sözlü edebiyat türleri içinden sadece ninniler doğrudan çocuklara yöneliktir. Masal, efsane, destan gibi türler ilk oluştuklarında çocukların eğitiminde kullanılmak amacıyla meydana gelmemişlerdir. Çocukların yüzlerce yıl annelerinden, babalarından, ninelerinden, dedelerinden ya da bulundukları ortamlardaki büyüklerinden dinledikleri sözlü edebiyat ürünleri onların kişilik gelişimi üzerinde etkili olmuş ve onların dikkatini çekmiştir. Vaktiyle yetişkinlere ait olan masal, bilmece gibi türler çocukların dünyasına dahil olmuştur.

Bizde, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar çocuk edebiyatına dönük çalışmalar çok fazla görülmemektedir. Çocuk edebiyatının belirmeye başlaması ancak Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra ortaya çıkan pedagoji çalışmalarıyla mümkün olmuştur. Çocuk edebiyatı ile ilgili çalışmalar, modernleşme süreciyle paralel olarak Cumhuriyet'in ilanından sonra nicelik ve nitelik olarak gelişmiştir.

Divan edebiyatımızda birçok nazım örneğinin olmasına karşın bu dönemde çocuğa seslenen şiirlere pek rastlanmaz. Çocuğa edebiyat vasıtasıyla öğüt verme Divan şiirinde de görülmekle birlikte bu dönemde çocuk sadece kendisine söz söylenen bir figüran konumundadır. Bizde çocuğa seslenen ilk yapıt, Nabi'nin (1642-1712) yazdığı Hayriye (1701) adlı mesnevidir.

Bu yapıtta Nabi, oğlu Mehmet'e yaşam ve toplum anlayışıyla ilgili öğütler verir; kendi oğlundan hareketle devrindeki çocuklara ve gençlere seslenir. O dönemin erdemli insan tipini açıklar. Dürüstlük, yardımseverlik, alçakgönüllülük, olgunluk, yumuşak huyluluk, güler yüzlülük Nabi'nin oğlundan beklediği temel özelliklerdir. Yine benzer biçimde divan şairlerinden Sünbülzade Vehbi'nin (1718- 1809) oğluna ahlak ve görgü dersleri vermek için Nabi'nin Hayriye'sine nazire olarak yazdığı Lütfiye adlı mesnevisi vardır. Oğluna Hayriye'yi okumasını tavsiye eder. Öncelikle ilmin üzerinde duran şair, oğlunu ilim adamı olması konusunda yönlendirir.

Biçim ve içerik yönünden benzerlik gösteren Hayriye ve Lütfiye eğitici/ öğretici nitelikte eserlerdir. Her iki şairin de amacı manzum öğütlerle genç beyin ve gönülleri aydınlatmaktır.

Hayriye ve Lütfiye'ye kadar yazılmış eserlerde daha çok çocukları yetiştirecek anne babalara öğütler verilirken bu eserlerde doğrudan çocuğa seslenilmektedir. İki eser de dönemine göre oldukça dikkat çekicidir.

Tanzimat döneminde çocuklara yönelik edebî yayınlar

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan Tanzimat Dönemi ile Osmanlı İmparatorluğu yüzünü Doğu uygarlığından Batı uygarlığına çevirmiştir. Bu dönemde genel olarak bireyleri roman okuma yoluyla eğitme ve toplumu bu yolla düzeltme amacı güdülmüştür. Doğal olarak çocukların okuma becerileri ve özel ilgileri göz önünde tutularak onlar için birtakım kitaplar hazırlanması konusu da ancak Tanzimat'tan sonra ele alınmıştır. Yusuf Kamil Paşa'nın (1808- 1876) Fenelon'dan çevirdiği Terceme-i Telemak çocukların anlamakta güçlük çekeceği ağır bir dille kaleme alınmıştır. İlk örnek olması uzun zaman inşa çalışmalarında yararlanılan bir eser olması bakımından önemlidir.

Türkiye'de çocuk edebiyatı Tanzimat dönemi ve özellikle Meşrutiyet'in öncü birikimleri üzerine kurulur.

Tanzimat iki açıdan çocuk edebiyatının kuruluşuna zemin hazırlar:

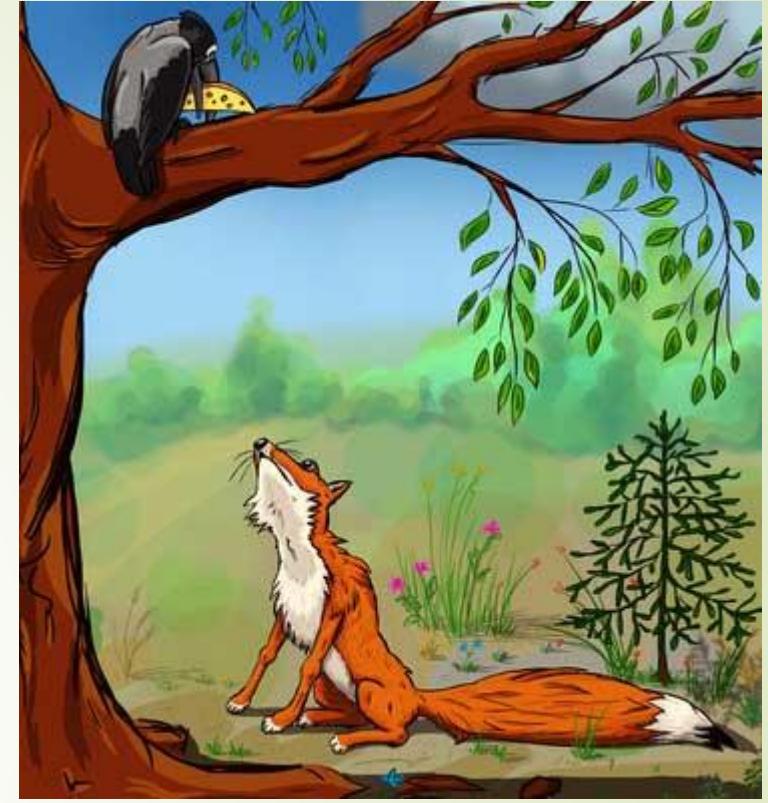
1. Çocuğun keşfedilmesi ve çocuk düzeyine uygun süreli yayınlar ve metinler üretme ihtiyacı.
2. La Fontaine'nin keşfedilmesi ve çeviri faaliyetleri.

Tanzimat Döneminde çocuğa edebiyat yoluyla ulaşmak isteyen yazarlarımızdan bazıları Şinasi, Ziya Paşa, Muallim Naci ve Ahmet Rasim'dir.

La Fontaine'den ilk çeviriyi yapan Şinasi'dir (1826-1871) Eşek ile Tilki Hikâyesi'ni 1859'da yayımlanan Tercüme-i Manzume adlı eserine alır. Recaizade Mahmut Ekrem de La Fontaine'den çeviriler yapmıştır.

Bu dönemde Batı'dan da çeşitli çocuk romanları çeviriler yoluyla edebiyatımıza girmiştir. Robinson Crusoe ve Gulliver, çocuk edebiyatı alanında dilimize çevrilen ilk romanlardır.

Tanzimat döneminin sonlarına doğru telif bazı eserlerin yayımlandığı görülür. Ahmet Mithat Efendi'nin 'Hace-i Evvel', Recaizade Mahmut Ekrem'in 'Tefekkür' adlı eserinde çocukluk anılarına ayırdığı bölüm ve Muallim Naci'nin sekiz yaşına kadarki çocukluk anılarını kapsayan 'Ömer'in Çocukluğu' (1899) kitabı da o dönem çocuklarının okudukları eserler arasındadır.

Servet-i Fünun döneminde de Tevfik Fikret tarafından çocuklar için yazılmış şiir kitabı olan «Şermin» oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

1869 yılında ise ilk çocuk gazetesi/dergisi olan “Mümeyyiz”i görürüz. Her sayısı farklı renkte kâğıtlara basılan gazete 49 sayı çıkmıştır. 1875’te ikinci çocuk gazetemiz olan Sadakat yayımlanır. Mümeyyiz gibi haftada bir çıkan Sadakat 6 sayı yayımlanmıştır.

Ülkemizde bu süreçten sonra çocuklara yönelik pek çok dergi ve gazete çıkarılmıştır. Bunlar içerisinde 43 sayı çıkan 'Çocuk Bahçesi' çocuk edebiyatının gelişmesinde özel bir yere sahiptir.

Türkçecilik ve Sadeleşme Hareketi etkisini çocuk edebiyatında da göstermiştir. Bu hareketin nesir alanındaki en önemli temsilcisi Ömer Seyfettin’dir. (1884-1920) Zamanına göre çok sade bir dille kaleme aldığı Ant, Kaşığı, Forsa, Diyet, Pembe İncili Kaftan gibi hikâyeleriyle çocukların dikkatini çekmiştir.

Cumhuriyet'ten hemen önceki yıllarda Refik Halit Karay (1888-1965) gibi yazarların da çocuklara uygun ve yalın anlatıma dayalı bir yazı geleneğinin oluşmasında önemli etkileri olmuştur.

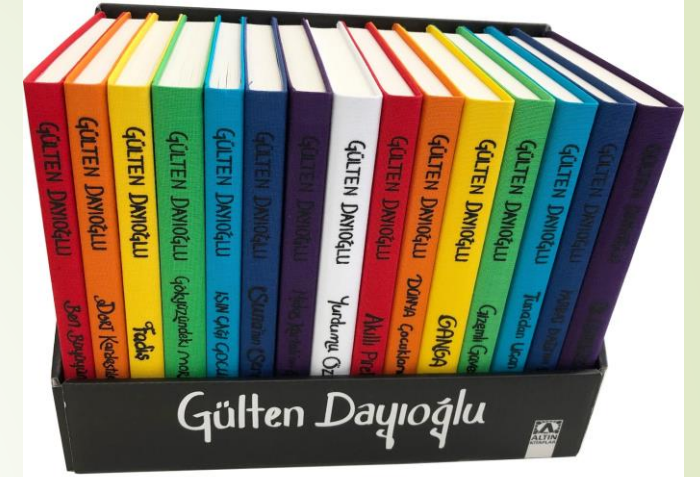
Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında öğretmenler, öğrencilere önerecek fazlaca kitap bulamadıklarından, yaş ve gelişim düzeylerini göz önünde bulundurmadan onları Batı'dan dilimize çevrilmiş yazınsal yapıtlara yönlendirirmişlerdir.

Daha sonraki yıllarda ise, çocukların roman ve öykü okuma gereksinimlerini, aslında yetişkinler için yazan Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Aka Gündüz, Mahmut Yesari (Bağrı Yanık Ömer, 1930), Reşat Nuri Güntekin gibi Türk yazarların kitapları karşılamıştır.

Ayrıca bu dönemde, Pertev Nail Boratav'ın «Zaman Zaman İçinde (1958)» ve Eflatun Cem Güney'in «Bir Varmış Bir Yokmuş (1956)» adlı eserleri masal alanında Türk Çocuk Edebiyatının önemli yapıtlarından olmuştur.

1960'lı yıllardan sonra ise, Cumhuriyet'in eğitim politikalarıyla yayınevleri ve bankaların özendirici tutumları, özellikle roman ve öykü türlerinde çocuk edebiyatında belirgin bir canlanma yaratmıştır.

Bu dönemden sonra Gülten Dayıoğlu (1935-) Fadiş, Dünya Çocukların Olsa, Ayşegül, Suna'nın Serçeleri, vb... eserleriyle çocuk edebiyatı yazarlarının en önde gelenleri arasındadır. Onun dışında Fazıl Hüsnü Dağlarca (Açıl Susam Açıl, Kuş Ayak, Yeryüzü Çocukları...), Aziz Nesin (Gül Sağnağı, Çocuk ve Şiir), Kemalettin Tuğcu, Rıfat Ilgaz (Öksüz Cıvcıv, Bacaksız Serisi...), Gülçin Alpöge (Şıpşıp'la Zıpzıp), Can Göknil (Bilmecelerle ABC, Kirpi Masalı...) gibi pek çok sanatçı vermiş olduğu eserlerle çocuk edebiyatının gelişiminde önemli rol oynamıştır.

MASAL

Nesilden nesile sözlü olarak aktarılan hayat bilgisi olarak da tarif edilebilen folklor (halk bilimi) okur olmayan halkın hayatında adeta eski zamanların kütüphanesidir. Folklor ürünlerini incelemek insan davranışlarını anlamak için önemli ilimlerden biridir. Önemli bir folklor ürünü olan masallar hakkında pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir:

Güncel Türkçe Sözlük'te “Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan tür.” olarak tanımlanmaktadır.

Masallar hakkında önemli çalışmaları olan Pertev Naili Boratav ise masalı: “Nesirle söylenmiş dinlik ve büyülik inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırma iddiası olmayan kısa anlatı.” biçiminde tarif ederken Anadolu'daki zengin halk edebiyatı malzemelerini derleyen ve Türk masalları hakkında ilk araştırmaları yapanlardan biri olan İgnacz Kunos “Masal dediğimiz şey, her milletin dönen aynasıdır. Bu aynaya bakacak olursak hem eskilerin ibadetlerini hem eski zamanlarımızın ahlâkını da görmüş oluruz.” demektedir.

Aslında masallar pek çok kişinin zannettiğı gibi sadece çocukları eğlendirmek için anlatılan bir edebî tür değildir. Bunun aksine masalların asıl muhatabının yetişkinler olduğu bile söylenebilir. Masalları dikkatli bir gözle inceleyenler aslında onun çok karmaşık bir yapısının ve sembolik bir dilinin olduğu anlarlar. Çocukların bu yapıyı kolaylıkla anlaması düşünülemez. Çünkü çocuğun ruh dünyası henüz karmaşık yapıları anlayacak derecede gelişmemiştir. Bir nevi masallar yetişkinlerin şuuraltındaki ortak birikimleridir ve masal yetişkinlere ulaştığı zaman gerçek hedefini bulur. Bilindiğı üzere teknolojinin henüz gelişmediğı çağlarda masallar altın çağını yaşıyordu. O dönemlerde yetişkinler tandır başlarında, uzun kış gecelerinde bir araya gelerek hem vakit geçirmek hem de bir şeyler öğrenip, ders almak zaman zaman onları kötülöklere karşı uyarmak için masallar anlatırlardı. Yetişkinlerin bulunduğu yerde elbette ki geleceğın yetişkinleri olan çocuklar da yer almış ve masallardan nasiplerine düşecek payı almışlardır. Çocuklardan ziyade yetişkinleri eğitmek, onları yaşam sıkıntılarından kurtarmak için anlatılan masalların, iyiye yönlendirme, ana dili geliştirme, hayal dünyasını zenginleştirme, millet olma ülküsünü aşılama gibi özellikleri olduğu için çocuklar açısından önemi artmıştır. Nitekim çocuğun küçük yaşta öğrendikleri onun ileriki yaşamında gayet önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle çocuk- masal ilişkisi daha çok ön plâna çıkarılmaktadır.

Bilindiği üzere teknolojinin henüz gelişmediği çağlarda masallar altın çağını yaşıyordu. O dönemlerde yetişkinler tandır başlarında, uzun kış gecelerinde bir araya gelerek hem vakit geçirmek hem de bir şeyler öğrenip, ders almak zaman zaman onları kötülöklere karşı uyarmak için masallar anlatırlardı. Yetişkinlerin bulunduğu yerde elbette ki geleceğın yetişkinleri olan çocuklar da yer almış ve masallardan nasiplerine düşecek payı almışlardır. Çocuklardan ziyade yetişkinleri eğitmek, onları yaşam sıkıntılarından kurtarmak için anlatılan masalların, iyiye yönlendirme, ana dili geliştirme, hayal dünyasını zenginleştirme, millet olma ölküsünü aşılama gibi özellikleri olduğu için çocuklar açısından önemi artmıştır. Nitekim çocuğın küçük yaşta öğrendikleri onun ileriki yaşamında gayet önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle çocuk- masal ilişkisi daha çok ön plâna çıkarılmaktadır.

Bunların yanında masallarda aslında hayal ürünü olarak adlandırılan pek çok şeyin günümüzde gerçekleştiğini görebiliriz. Örneğin uçan atların, hatların, sihirli aynaların, yer dinleyen devlerin, şifa veren merhemlerin yerini günümüz dünyasında uçaklar, telefonlar, internet, dinleme cihazları, türlü robotlar, modern ilaçlar gibi nesneler almıştır. Artık bizler masal kahramanının “Açıl sofram açıl!” dediğinde envaiçeşit yemekler saçan sihri yerine tek tıkla yemek sipariş edip kapımızda buluyoruz. Masalları genel olarak halk masalları ve sanat masalları olmak üzere ikiye ayırabiliriz:

a. Halk masalları:

Yaratıcısı belli değildir. Nesiller boyunca ağızdan ağıza yayılarak toplumun geleneklerini, düşünüş ve yaşayış tarzını sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktaran eserlerdir. Bazen bir yazar, Alman Grim Kardeşler ve Türk yazar Eflatun Cem Güney gibi halk hafızasında yaşayan bu eserleri derler, toplu bir hale getirir. Keloğlan masalları bu tür masallara örnek gösterilebilir.

b. Sanat masalları:

Yazarı belli olan masallardır. Halk masallarının tek düşüncesi bir olayı hikâye etmek iken sanat masalları bir fikri ortaya koymak, eleştirmek, toplumun aksak yönlerini belirtmek gibi pek çok gaye ile ortaya konabilir. Andersen’in, La Fontaine’in, Jonathan Swift’in masalları gibi.

MASALLARIN ÖZELLİKLERİ

A. Masalların Şekil Özellikleri

1. Destan ve halk hikâyeleri kadar olmasalar da uzun anlatılardır. Hatta anlatılması birkaç gece süren masallar vardır.
2. Genellikle nesir şeklindedirler ancak az da olsa içinde manzum parçaların olduğu masallara da rastlanır. Bazı araştırmacılar yeni bir üslupla masalları manzum şekle getirmişlerdir. Ziya Gökalp'ın Kızıl Elma isimli eseri buna örnek olarak gösterilebilir.
3. Halk edebiyatı ürünü olan masallarda doğal olarak dil, halkın anlayacağı bir sadeliğe sahiptir. Süsten sanattan uzak olan bu dil, masalların geniş kitlelere ulaşmasında büyük etkindir.
4. Masalların özel yerlerinde bilinçli olarak kullanılan kalıplaşmış sözler bulunur, bu sözlere ise “formel” denir. Masalların başında kullanılan “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde”, “Bir varmış bir yokmuş...” gibi giriş formelleri, masalların ortasında heyecan unsurunu artırmak ya da geçişi hızlandırmak için “Küçük kızın önüne bir de kurt çıkmaz mı!”, “Dereden sel gibi, tepelerden yel gibi...” “Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş. Bir de arkasına bakmış ki bir arpa boyu yol gitmiş...” gibi ara formeller ile masalın sonunda yer alan bitiş formelleri “Yer içer muradına geçer.”, “Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.” gibi bitiş formelleri bulunur.
5. Halk anlatılarının birbirleriyle sıkı ilişkileri vardır. Masalların içinde halk edebiyatının diğer örnekleri olan atasözüne, deyme, ninnye, fıkra, efsaneye, duaya ve beddua vb. da rastlayabiliriz.
6. Masallarda fillerin genellikle –miş’li geçmiş zamanı ile anlatılır. Bazen şimdiki zaman veya geniş zamana rastlansa da –di’li geçmiş zaman kullanılmaz.

B. Masalların Muhtevası

1. Hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyici üzerinde oldukça inandırıcı etkiler bırakan masallarda olağanüstü kahramanlara (dev, peri, cin, hayvan, hayvan şekline girmiş insanlar, konuşan hayvanlar, parmak, mercimek, nohut kadar küçük veya olağanüstü özellikteki insanlar vs.), olağanüstü mekânlara (Kafdağı, periler ülkesi, körler ülkesi, gökyüzü, yer altı dünyası vs.), ile olağanüstü hadiseler (beddua ile taş kesilme, kör olan kahramanın gözlerinin açılması, hayvanlarla konuşma, cinsiyet değiştirme, göz açıp kapayıncaya kadar mekân değiştirme vb.) rastlanır.
2. Masalların hemen hepsinin sonunda iyiler mutlaka ödüllendirilir, kötüler ise hak ettiği cezayı alır. Yapılan iyiliğin boşa çıkmayacağının, kötülüğün ise mutlaka cezalandırılacağı ya da yapılan kötülüğün edeni bulacağının mesajı vardır. Örneğin balık, kuş, karıncaya yardım eden genç; padişah olur ve padişahın kızıyla evlenir.
3. Masal kahramanının duası veya bedduası gerçekleşir.

4. Masallarda bazı tipler semboliktir.

Keloğlan: Saftır ancak şansı ile her işin üstesinden gelir.

Köse: Haindir.

Tilki: Kurnazdır, hilebazdır.

Kurt: Güçlüdür.

Ailenin küçük oğlu veya küçük kızı: Her zaman diğer kardeşlerine göre daha akıllı, şanslı, doğru ve sadıktır masalın başında çok çile çeker ama sonunda o kazanır.

Yaşlı adam: Keramet gösterir ve yardımseverdir.

Kocakarı: Kötü ve arabozcudur.

Üvey kız kardeş: Kıskançtır.

Üvey anne: Kötüdür ve zulmeder.

5. Masal anlatmak da bir yeteneğe bağlıdır. Nasıl ki halk hikâyeleri ekseriya erkekler tarafından anlatılıyorsa masallar da genellikle kadınlar tarafından anlatılır. Masal anlatan bu kadınlara “masal anası”, “masalcı” “masal ninesi” gibi adlar verilir.

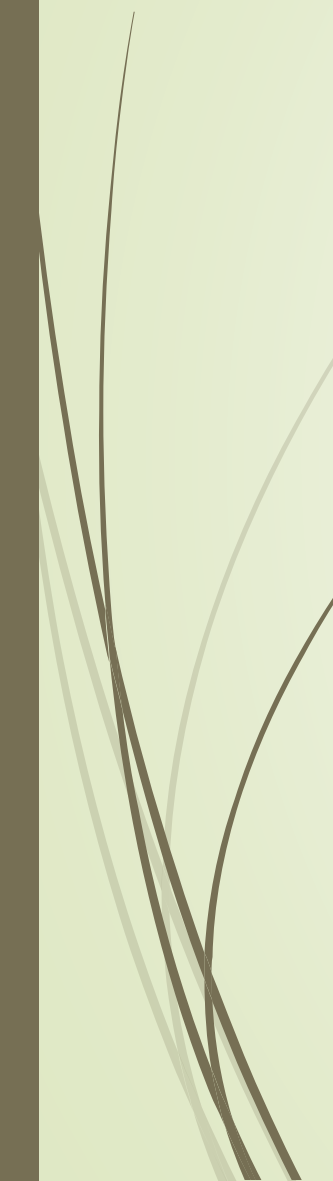
6. Masalların genelinde zor durumda kalan kahramana ak saçlı bir ihtiyar veya yaşlı bir kadın yardım eder, ona yol gösterir.

7. Masallar, gerçek yaşamda aralarında uçurumlar bulunan tabakaları eşit hale getirir. Fakir genç padişahın kızıyla evlenir, çok zengin olur. Yaşam sıkıntılarıyla mücadele eden halkı bir rahatlatma şeklidir bu. Aynı zamanda geçici olan bu dünyada herkesin eşit olduğu, kimsenin kimseden üstün olmadığı mesajı verilir. Bu mesaj bazen bir atasözü de olabilmektedir.

8. Türk toplumunda oldukça önemli olan ve değer verilen at Hz. Hızır'dan veya ak saçlı ihtiyardan sonra kahramanın ikinci yardımcısıdır. Bu at olağanüstü özelliklere sahiptir. Konuşur, uçar, kahramana yol gösterir, onu kötülüklerden korur.

9. Kahramanlar özellikle de asıl kahramanlar insan dışındaki varlıklarla konuşabilirler (kuş, tilki, koç...)

10. Masallarda kahramanlar ilk görüşte veya rüyada gördüğü kıza âşık olurlar. Bu duruma halk hikâyelerinde de rastlanmaktadır.

-
-
11. Masal anlatıcısı yaşadığı yörenin özelliklerini, toplumun çeşitli inançlarını (namaz kılma, Hicaz'a gitme, kader inancı, nazar vs.) bazen de modern hayatın etkisini masallara yansıtır. (telefon, araba vs.)
 12. Köklü bir geçmişe sahip olan masalarda yer yer eski Türk yaşayışından ve inanışlarından izler görülür (Ocağın sönmesiyle kahramanın başına kötü işler gelir. Ocak, Türklerde kutsal sayılmıştır.)
 13. Belirli masal ülkeleri vardır: Hint, Yemen, Kaf Dağı, periler ülkesi vb.
 14. Masaları efsanelerden, halk hikâyeleri ve destanlardan ayıran özelliklerin başında hayali olmalarının vurgulanması gelir. Ayrıca masallar evrensel nitelik taşıırken destanlar millî özellik taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- BAŞ, Bayram (2015). Türkçe Öğretimi Açısından Çocuk Edebiyatı, Pegem Akademi, Ankara.
- BORATAV, Pertev Naili (2013). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1975). Elazığ Masalları (İnceleme), Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- KARACA, Şahika (2013). Türk Edebiyatında Çocuk- Millî Kimlik İnşası (1900- 1923), Kesit Yayınları, İstanbul.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, (1995). Sözlü/Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı, 26 Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ, Ramazan (editör) (2014). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Grafiker Yayınları, Ankara.
- KUNOS, Ignacz (Haz. Tuncer Gülensoy) (1978). Türk Halk Edebiyatı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- ŞEN, Sevim (2008). Anadolu Masallarında Kadının Yeri, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- ŞİMŞEK, Tacettin (editör) (2016). Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001). Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I.Cilt, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- ŞİRİN, Mustafa Ruhi (1998) 99 Soruda Çocuk Edebiyatı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>